

Léčivé přípravky podle profesora Löwa

PAVEL DRÁBEK

Curative medicine according to Professor Löw. Remedies of physician J. F. Löw and their composition are derived from contemporary pharmaceutical handbooks.

Key words: pharmacology • 17th–18th century • Bohemia • Prague • Joahannes Franciscus Löw ab Erlsfeld

Jan František Löw (1648–1725) se narodil v Plané u Plzně, vystudoval v r. 1672 v Praze lékařství a později v Římě práva. V roce 1682 se na pražské univerzitě stal mimořádným profesorem anatomie, chirurgie a botaniky, o dva roky později řádným profesorem tzv. institucí (to svým pojetím odpovídalo fyziologii a farmakologii) a v r. 1690 řádným profesorem lékařské praxe. Opakovaně byl děkanem lékařské fakulty a šestkrát rektorem pražské univerzity. Kromě toho vykonával lékařskou praxi ve šlechtických rodinách i v pražských kláštorech (např. u premonstrátů na Strahově). Vlastnil rozsáhlou knihovnu, sám často publikoval na různá medicínská témata. Za své zásluhy byl v r. 1703 nobilitován a získal přídomek z Erlsfeldu.¹ Jeho osobnost bývá obvykle hodnocena především jako zakladatel soudního lékařství. Svým současníkům se však spíš jevil jako úspěšný lékař, který kromě mnoha odborných spisů byl též autorem řady nových léčivých přípravků.

Patrně své první vlastní předpisy uvedl Löw v knížce *Via regia sive Modus extemporaneus prescribendi remedia* (Královská cesta čili okamžitý způsob, jak se mají předpisovat léky) z roku 1693, věnované studentům lékařství.² Je to soupis asi sedmi set léčivých přípravků od různých autorů, rozdělený podle indikací do 26 kapitol. Od samotného Löwa obsahuje tato knížka pět přípravků: *Balsamum meum dentifricum*, *Pulvis mei anodynus*, *Pulvis m. catharral. lambic.*, *Rotulae m. cephalis compl.*, *Trach. meae analept.* Tyto názvy se většinou již dále nevyskytují, pouze o balzámu

¹ V. JANOVSÝ. Johannes Franciscus Löw ab Erlsfeld. *Časopis lékařův českých*, 1873, 12, s. 79, 87, 95, 100, 111, 119, 127 a 134. Též L. HLAVÁČKOVÁ – P. SVOBODNÝ. *Dějiny pražských lékařských fakult 1348– 1990*. Praha, 1993, a P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004, s. 86.

² Tato knížka vyšla v Norimberku, má 60 listů velikosti 4x11 cm; sign.v Národní knihovně je 18 H 1. Slovy *Via regia* začíná též učebnice filozofie C. Knittela (Praha, 1682).

podobného jména bude podrobně pojednáno dále. Jména třetího a pátého přípravku jsou zkomolená, zkratka *Trach.* by správně měla znít *Trochisci* (*trochos* znamená kolečko); připravovaly se stisknutím kuliček. V názvu lizacího prášku mělo být správně uvedeno *catarrhalis*, neboť byl určen k léčbě kataru dýchacích cest, nikoliv jako projímadlo.

První léčivé přípravky označené přímo Löwovým jménem jsou uvedeny v pražské trojjazyčné lékárnické sazbě z roku 1699.³ Jsou to „lektvař proti zimnici“ (latinsky *Electuarium antifebrile D. D. Löw*), „P. doktora Löwa z sýrou strojené perlové syřečky“ (*Manus christi perlata sulphurata D. Doct. Löw*) a ještě tři do češtiny nepřeložené přípravky: *Sp. polychrestum D. D. Löw*, *Sp. Sud. c. h. D. D. Löw* a *Elixir purgans D. D. Löw*. K těmto léčivým přípravkům je vhodné podat základní vysvětlení: Zkratka *Sp.* označuje čajovou směs (*species*); lektvar (*electuarium*) bývala oblíbená léková forma kašovitě konzistence a sladké chuti. Uvedený Löwův lektvar proti zimnici obsahoval prášek z kůry chinovníku a chuťová korigencia, zejména šťovíkový sirup. Tzv. perlové syřečky se sírou patřily mezi rotulky. Rotulky se připravovaly kapáním koncentrovaného roztoku cukru na zahřátý plech. Po zchladnutí vznikla polokulovitá tělíska. V tomto případě se do roztoku cukru přidala suspenze síry (*lac sulphuris*) a práškovaná perlet' (*mater perlarum*). Latinský název těchto rotulek *Manus Christi* byl používán již od středověku jako výraz zbožnosti. V dalším vydání sazby (1737) jsou již označeny jako *Rotulae*. Přípravek *Species polychrestum* byl všestranně působící čajovou směsí, která obsahovala 22 rostlinných drog a cukr.⁴ Většina ingrediencí byla tuzemského původu (např. natě jahodníku, rozrazilu, řepíku a plicníku, květy fialky, sušené švestky, kořen lékořice, oddenek osladiče aj.). Z dovozu byl pouze cukr (z Kanárských ostrovů) a listy senny (z Afriky). Složení posledních dvou přípravků se mi zatím nepodařilo zjistit. *Sp. sud.* byl zřejmě čaj na vyvolání potu (*sudor* = pot; *sudorifera*=léky potopudné) a *Elixir purgans* byl projímavý tekutý přípravek.

Uvedený lektvar a čajová směs s Löwovým jménem byly obsaženy ještě v roce 1750 v Obnoveném pražském farmaceutickém dispensatoriu.⁵

Nejvíce (přes třicet) léčivých přípravků vlastního složení uvedl Löw ve své knize *Universa medicina practica*.⁶ Pro porovnání uveďme, že celá kniha obsahuje

³ *Taxa vel Valor... Cena neb vyměření všech lékařství... Der Werth oder Preiss...*; sign. NK 18 B 201.

⁴ Drogou v původním smyslu se rozumí sušená léčivá látka organického původu.

⁵ *Dispensatorium pharmaceuticum Pragense renovatum*. Praha, 1750, sign. NK 48 A 12. Šlo o úřední receptář léčivých přípravků.

⁶ *Universa medicina practica olim in nucleo compendiose tracta...* Norimbergae, 1723; knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. CT II. 12. Druhé vydání: *Univ.*

asi tisíc předpisů od více než stovky autorů. U některých svých léků tam Löw doplnil jejich složení. Z výše zmíněných přípravků je v této knize připomenut „zubní balzám“, a to k léčení zánětu dásní a proti černání zubů. Byla to suspenze rozetřeného bílého korálu, bílého jantaru a prášku ze spáleného jeleního paroží v čerstvém medu, ochucená hřebíčkem. Odvar z výše uvedené čajové směsi *Species polychrestum* Löw doporučoval např. při úbytích (*phthisis*, starší označení pro plicní onemocnění, nejčastěji tuberkulózu).

Z nově uvedených přípravků si zaslouží připomenutí lektvar pro žaludek (*Electuarium meum stomachicum*). Ten obsahoval pelyněk, skořicovou silici, chinovou kůru a tzv. *Pulvis cachecticus Quercetani*.⁷ K této směsi se přidával pomerančový sirup až do vzniku kašovitě konzistence. Dávka byla velikosti kaštanu (*instar castaneae*). Proti průjmu (*dysenteria*) sloužil rosol (*Gelatina mea*), obsahující nastrouhanou slonovinu, odvar z jeleního penisu a mochny nátržníku. Podával se v polévce nebo v omáčce (*in jusculis*). Obklad na žaludek (*Cataplasma meum*) obsahoval semeno pelyňku v octovém výluhu z bezinkových květů.

Složitější byla příprava lněného užívání při pleuritidě (*Oleum lini meum magistraliter cum herbis pectorales destillatum*). V predestilovaném lněném oleji se vyvařily listy a květy plicníku, podbělu, bukvice lékařské, chrastavce a rozrazilu společně s kořeny omanu a podražce. Po vylisování se odvar ještě predestiloval.

Tinktura proti horečce (*Tinctura mea febrifuga*) se připravovala vyluhováním chinové kůry a hořcových kořenů a přidáním roztoku chloridu amonného. Voda proti střevním parazitům (*Aqua mea vermifuga*) obsahovala stopy rtuti. Z dalších přípravků připomeňme ještě uspávací mast (*Unguentum meum somniferum*), víno proti horečce (*Vinum meum febrifugum*), při úbytích podávaný destilát (*Destillatum meum antiphthisicum*) a posilující pastilky (*Morsuli mei resumptivi*). Některé další přípravky, jež byly ve větší oblibě a udržely se ještě čtvrtstoletí po autorově smrti, budou připomenuty dále.

Když v roce 1737 vyšla v Praze další lékárnická sazba, bylo v ní opět zařazeno několik Löwových přípravků (např. *Electuarium antifebrile DDL* a *Emplastrum ad renes*). Také pod novým názvem, ale bez uvedení jména autora, tam byly uvedeny výše zmíněné *Rotulae perlatae sulphuratae*. Podobně tomu bylo v dispensatoriu z roku 1739.⁸

---

med. practica iuxta veterum et recentiorum mentem efformata et aucta... . Norimbergae, 1724, 1036 s. + index; sign. NK 48 B 3.

⁷ Joseph Quercetanus (1544–1609) byl francouzský lékař. Prášek po něm pojmenovaný se připravoval z železných pilin, korálů, perletě, jeleních parohů, jantaru, skořice a cukru.

⁸ *Dispensatorium medico-pharmaceuticum Pragense ... per totum Regnum Bohemiae...* . Vetero-Praegae, 1739.

Za důležitější však považují uvedení jedenácti Löwových léčivých přípravků ještě v Obnoveném farmaceutickém pražském dispensatoriu z roku 1750. Některé byly označeny jeho jménem, jiné jen zkratkou D. D. L. Z výše uvedených přípravků to bylo *Electuarium antifebrile*, *Species decocti polychresti* (původně *Spec. polychrestum*) a *Emplastrum ad renes* (ojediněle též *Emplastrum renale*).

Z doposud neuvedených přípravků byl nejjednodušším *Pulvis pro panatella D. D. Löw*, obsahující jen čtyři složky (výše uvedené *El. antifebrile* mělo jen tři komponenty). Tento prášek se připravoval z ječné mouky, práškových kořenů dvou antisypilitik (přestupu čínského a sarsaparily) a cukru. Podával se ve formě polévky nebo omáčky. Nejsložitější přípravu měly často a v mnoha indikacích používané pilulky *Pilulae sine custodia D. D. Löw*. Nejprve se musely připravit základní pilulkové hmoty na pět druhů pilulek, které se smíchaly dohromady, a ze vzniklé směsi se pak zformovaly pilulky hmotnosti dvou gránů (tj. asi 0,15 gramu). Tak se stalo, že v konečném výrobku bylo smícháno 38 druhů různých látek, z nichž osm bylo projímavých. Vzhledem k pestrému složení jednotlivých druhů výchozích pilulek se účinné látky obsažené v konečném přípravku prakticky již neopakovaly, pouze projímavá aloe byla ve všech pěti.

Proti krvácení do tkání byly určeny *Pilulae apoplecticae D. D. Löw*, obsahující kromě síry a přírodní rumělky ještě šestnáct složek organického původu. Podobně složitý byl *Pulvis visceralis D. D. L.*, obsahující čtrnáct ingrediencí, mimo jiné opět rumělku, ale také antimoničnan draselný, lidskou lebku, losí kopyto, práškové stonožky, dešťovky i zmije a také rostlinné drogy. Na záněty kloubů vymyslel Löw nakuřovací prášek (*Pulvis fumalis arthriticus D. D. Löw*), v němž kromě čtrnácti rostlinných drog byly obsaženy i staré („svlečené“) hadí kůže. V porovnání s tím byl prášek proti dětskému kašli (*Pulvis contra tussim infantum D. D. L.*) velmi jednoduchý; obsahoval totiž jen kořeny pivoňky, kosatce a podražce, šafrán a cukr.

Z dosud neuvedených přípravků zbývá doplnit ještě dva čaje podle Löwovy receptury. *Species pectorales magistraliter D. D. L.* (Mistrovský prsní čaj) obsahoval patnáct rostlinných drog (např. kořeny přestupu, sarsaparily, kosatce, omanu a osladiče, květy šalvěje a brutnáku, natě rozrazilu a popence, anýz, plody papaje a rozinky) a také piliny z jeleních parohů a ze slonoviny. Čaj pro „jemné povahy“ (*Species pro delicatis D. D. L.*) obsahoval projímavé drogy (např. sennové listy) a vínan draselný. Nálev z tohoto čaje se připravoval vnořením sáčku s čajovou směsí do vroucí vody, což se nechalo vyluhovat přes noc.

Jak je patrné z uvedených ukázek, byla Löwova *materia medica* velice rozmanitá. Většinu tvořily domácí i dovážené rostlinné drogy. Byly v ní někdy zastoupeny i látky živočišného původu (např. korály, slonovina a jelení parohy) a také chemická léčiva (sloučeniny rtuti a antimonu). Mnohé látky se používají dodnes, jiné se donedávna používaly v lidovém léčitelství. Posuzovat jejich terapeutický

přínos z hlediska dnešních znalostí o jejich složení a účinnosti by většinou bylo zavádějící. Některé přípravky, např. *Pilulae sine custodia*, je možné považovat za placebo.⁹ Velký vliv na působení léků měla bez pochyby i úcta pacientů k postavení a pověsti autora léku. V souhrnu lze konstatovat, že Löwova *materia medica* se přidržovala zvyklostí doby, odchylky bylo možné hledat spíš v tom, jak Löw tyto látky kombinoval. Také použité aplikační formy byly vcelku obvyklé, určitou odchylkou je např. nakuřovací prášek.

Pozdější zprávy o Löwových přípravcích nemáme. Rakouská vláda se v rámci sjednocení zákonodárství rozhodla vydat společné předpisy na léky pro celou monarchii. Další pražské dispensatorium proto již nevyšlo, ale v roce 1774 vyšla *Pharmacopoea Austriaco provincialis* (Rakouský provinciální lékopis) a v roce 1776 na ni navazující latinsko-německá sazba *Taxa medicamentorum in Pharmacopoea Austriaco provincialis contentorum* (Sazba léčiv obsažených v Rakouském provinciálním lékopisu). Tyto předpisy byly sepsány vídeňskými odborníky a ti nepřihlíželi k lokálním zvyklostem jednotlivých zemí.¹⁰

Summary

Professor of medicine J. F. Löw von Erlsfeld (1648–1725) was a very successful and popular physician in Prague. He wrote some medical books and also proposed about thirty new compositions of remedies. Eleven of them were published in the Dispensatory of Prague for 1750, twenty-five years after Löw's death.

Author's address:
Masarykova 895
CZ-25263 Roztoky

⁹ Z latinského *placere* = líbit se. Jako placebo se označují fyziologicky neúčinné látky, jejichž samotné podání důvěřivému člověku ovlivní jeho psychiku natolik, že např. pocítí úlevu.

¹⁰ P. DRÁBEK. Naše léčivé přípravky na konci 18. století. *Česká a slovenská farmacie*, 60, 2011, s. 247–254.